

<http://www.protobulgarians.com/Saavremennti%20temi/Mihail%20Voin%20ot%20Potuka.htm>

ВРЪЗКА НА РОЖДЕНОТО МЯСТО НА СВ. МИХАИЛ ВОИН, ПОТУКА, СЪС СТАРА ЗАГОРА

Иван Танев Иванов

<http://protobulgarians.com>

Страница за прабългарите. Език, произход, история и религия в статии, книги и музика.

Докладът е изнесен на Международната научна конференция на СУБ-клон Стара Загора, състояла се на 7-8 юни 2007 г. в Стара Загора

Материалът е отпечатан във вестник "България", издание на вестник Сливенско дело под заглавие "Рожденото място на Михаил Воин". Иван Т. Иванов. Година II, брой 41. 31 юли, вторник, 2007 г.

Interrelationship between the native place of St. Michael Voin from Potuka, to the city of Stara Zagora

Ivan Tanev Ivanov

SUMMARY. Michael Voin is a Bulgarian saint, whose relicts are displaced from its native locality Potouka to Taarnovo. Following is substantiation of the hypothesis that Potouka was placed close to Stara Zagora, north from the Ayazmo locality. The locality is strategic on the road that connects Byzantian province of Romania with Taarnovo as the patriarch Eftimiy had righten. This locality is supported by the Byzantian chronicle that depicts the war between Andronic III and Michael Shishman. There are plenty of ancient and mediaeval fortresses and monasteries on that place. The local toponymy has church character. There is persistent legend that Boris I Michael is barried in a local monastery, however, as it frequently happened, the names of both saints were interchanged and the legend actually says the Michael Voin was barried here.

Key words: monastery in Borov dol, Potouka, tsar Boris-Michael; Michael-Voin The Bulgarian

На 5 декември (22 ноември ст. ст.) Българската православна църква (БПЦ) чества празника на св. Михаил Праведни или Воин (Българин). На него са посветени Проложно житие [1] и Служба [2], дело на търновски книжовници от XIII в. и Похвално слово [3], написано от Патриарх Евтимий. БПЦ представя няколко живоотописания [4,5], според които той е роден в гр. Потук по времето на св. Борис-Михаил. По това време родният му край още не е в пределите на Българската държава. Като български болярин командва свой български отряд на византийска служба. В една война на византийците против сарацините в Южна Италия, св. Михаил Воин успява да прогони враговете и заедно с войниците си остава невредим. На връщане у дома, покрай загадъчното "Тиранско място" (Тиренско море?) той убива триглав змей, който живеел в дълбочините на някакво езеро, и по такъв начин спасява една девица от злата участ да бъде изядена от змея. След този подвиг, Михаил Воин християнизира царя на страната и хората му. Връщайки се в родното си градче Потука, той умира от раните, които змеят му нанася (867 г.) и Господ го прославя с нетленни чудотворни мощи. Някои български историци приемат, че той е живял по-късно, през XI-ти век.

В 1206 г. цар Калоян (1197-1207), след битка с латинците, тържествено пренася мощите на св. Михаил Воин от Потука в Търновград. На път за Търново, процесията спира при днешното Дряново и по нареждане на Калоян е построен Дряновския манастир. Матриарх Василий излязъл да посрешне мощите пред Търново със целия клир и боляри. Цар Калоян и патриархът внесли мощите в голямата патриаршеска църква Възнесение господне [Н. Г. Данчов, И. Г. Данчов. Българска енциклопедия. Л –

Я. Фототипно издание. Медицина и физкултура. София, 1992. стр. 1012]. Св. Михаил Воин е почитан като воин и лечител с общонационална значимост.

Мълвата за чудото на Михаил Воин от Потука в битката със Змея достига и до Киев. Българският светец е включен в руския исторически епос като Михайло Потык. Заедно с Илья Муромец и Добрыня Никитич, Михайло Потык е един от тримата най-големи ранноруски епически герои - защитници на Киевска Русь. Според руски автори [6] между Михайло Потык и св. Михаил Воин от Потука има безспорна връзка.

Много автори отбелязват, че името на Михаил Воин много често се смесва с това на другия български светец – цар Борис I. Причината за това е съвпадението на личните им християнски имена (Михаил) и на общата епоха, през която са живели, както и на националната значимост на тяхното богоугодно дело.

Местоположението на Потука и досега не е определено със сигурност. За Патриарх Евтимий то се намира в "така наричаната обикновено Романия". Според някои автори от БПЦ, Потука се намира в Сливенската епископия, което е отразено в История словено-болгарская. Отец Паисий пише, че цар Йоан (Калоян) минава през градчето Потука, намиращо се в „Сливенската епископия”, строи много манастири в „Сливенската планина” и отнася мощите на светеца в Търново. Друг автор [7] разполага градчето Потука в Северозападна Македония. Този и други автори свързват топонима Потука с „поток” - ручей и разполагат градчето на места, където има хидроними от вида Поток, например, до късно възникналата габровска махала Потока.

Името Потука се среща във византийска хроника за войната между византийския император Андроник III и българския владетел Михаил III Шишман [8]. На основа на горното описание, Анчо Калоянов [9] предполага, че Потука се намира до богомилското селище Белятово (с. Розовец, на север от Пловдив). Според други автори, Потука се намира до Енина, Казанлъшко [10] или до с. Крън, северно от Казанлък [11, 12]. Според Пламен Павлов и Христо Темелски, Потука най-вероятно се е намира в района на Средногорието или Тракия, известна в Средновековието като Романия.

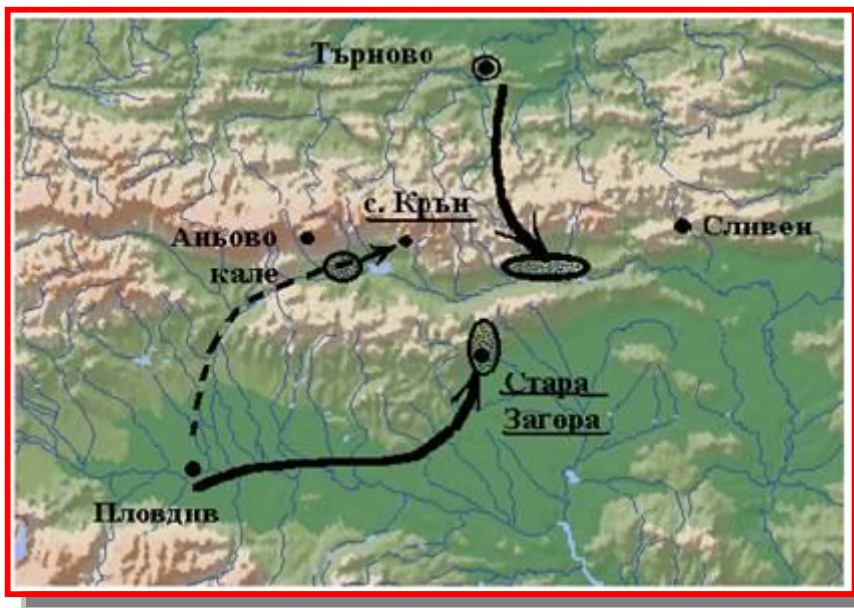
Въз основа на някои мои наблюдения, смятам, че Потука може да се намира близо до град Стара Загора, вероятно на няколко километра северно от местността Аязмото. Това предположение се подкрепя от следните данни и свидетелства.

1. По-конкретни данни за местоположението на Потука могат да се открият, ако се направи внимателен анализ на хрониката на Йоан Кантакузин [8] за войната между византийския император Андроник III (1320 - 1341) и българския цар Михаил III Шишман (1323-1330). В хрониката ясно се казва, че Потука се намира източно от Пловдив в посока към Сливен. Представени са и приблизителни данни за разстоянието (около 100 км) между Пловдив и Потука.

След като Андроник III няколко месеца безуспешно обсажда Пловдив, Михаил III Шишман преминава Стара планина и започва да превзема крепостите на болярина Войсил, васал на Андроник. За следващия ход на войната в хрониката се казва: „...Това (превземането на крепости южно от Стара планина) беше съобщено на императора и той, като се посъветва със сановниците реши да изостави обсадата на Филипопол и да се отправи на поход срещу Михаил, за да се сражава с него. Като реши това, императорът заповяда на деспота на мизите (българите) Войсил (васал на византийския император), който беше наблизко, да се върне в земите си (района на Карлово – Калофер) и като приготви войската и себе си за сражение, на третия ден да дойде в Потука - градче, разрушено, както изглежда, от някаква война (то отстоеше на един ден път от мястото, където се беше разположил на лагер Михаил" [8]. До сражение обаче не се стигнало поради известието за мнимата смърт на Войсил, след което Андроник III се изтеглил чак в Димотика.

От описанието следва, че войските на Андроник са вървяли около три дни от Пловдив, преди да пристигнат до Потука, което прави около 100 km, източно от Пловдив в посока към Сливен. Това дава една приблизителна локализация в района на Стара Загора, ако Андроник е минал по стария римски диагонален военен път (Фиг. 1, плътната линия) или в Казанлъшката долина, ако е минал по долината на р. Стряма

(Фиг. 1, пунктир). Съществува и трета възможност, византийските войски да са минали в началото по римския диагонален път от Пловдив до Чирпан, след което да се отклонили северно през Сърнена Средна гора в посока към Казанлък. От трите възможности, по-обоснована изглежда локализацията на Потука в района на Стара Загора. Там най-вероятно се разположил станът на Андроник, а този на Михаил Шишман е бил на един ден път (около 30 km) североизточно (Фиг. 1). Изходният пункт за Войсил е крепостта при днешния връх Аньо̀во кале, до Калофер. При такова начално разположение на силите е напълно разбираемо колебанието на Войсил да тръгне на изток за да се съедини с войските на своя съюзен. От друга страна, отсъствието на съюзника е накарало Андроник да се откаже от битката и да се оттегли на юг.

Вижда се, че замисълът на Михаил Шишман се оказва стратегически – слизайки от Търново през Стара планина срещу източните крепости на Войсил, той заплашва тила на византийците. При такава опасност, Андроник сменя обсадата на Филипопол и тръгва на изток срещу войските на Михаил.

Фиг. 1. Предполагаме

придвижване на войските на Михаил III Шишман от Търново към старопланинските крепости и на византийския император Андроник III от Филипопол към Потука, по данните на Йоан Кантакузин.

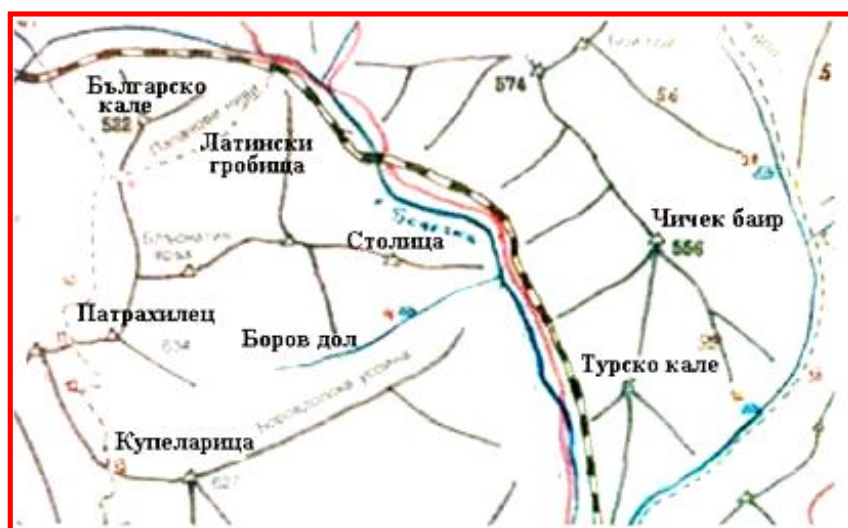
Ако допуснем, че Потука е до с. Крън, Казанлъшко, придвижването на Андроник в тази посока би било безсмислено и изпълнено с опасности. Не е ясно кого ще защитава той там, обграден от всички страни с планини и врагове – от север непроходимата Средна Стара планина, от изток Михаил, от юг високата и гориста Сърнена Средна гора и гарнизона на Филипопол, от запад Войсил, който съобразно ситуацията би бил васал или противник. Освен това, придвижването трябва да стане по лоши пътища и през неудобни планински проходи. На трето място, ако Потука се е намирало там, войските на Андроник ще да са минали през земите на Войсил и ще да са го държали под непрекъснат контрол и защита. При такава близост на византийците, Войсил не би могъл да обяви за мнимата си смърт и се откаже от участие в сражението. На четвърто място, пристигането на Андроник в района на днешното с. Крън означава фактическо заемане на прохода Шипка от византийските войски и откриване на пътя за Търново. Не е възможно Михаил да позволи това без сражение, за каквото няма никакви данни. Освен това византийците не са имали планиран поход към Търново, защото силите им не са били достатъчни даже да превземат Пловдив с неговия 4000-ен гарнизон. От този анализ може да се заключи, че византийските войски са спрели за лагеруване не около с. Крън, а на друго място, намиращо се далеч от входа на Шипченския проход. Всички тези данни подкрепят местоположението на Потука далеч от входа на Шипченския проход, в посока към Стара Загора.

Съществуват и археологически доказателства в полза на това, че Потука е разположен на север и близо до Стара Загора.

1. На първо място, легендата за мощите на Св. Михаил Воин би могла да възникне в близост или вътре в района на мощен религиозен център. И наистина, върху малка площ в района северно от Стара Загора са открити четири ранносредновековни манастира и епископски дворец (Фиг. 2). Първият е разположен в м. Папачова нива до връх Българско кале. На 500 метра по на юг, в м. Боров дол, през 1927 г. са открити останки на друг манастир от X-XI в. Стените му са били около 1 метър високи, богато украсени и с дебела мазилка, вътре в която били зазидани малки стомнички с устиетата навън за усилване на акустиката [13]. През 1931 г. този манастир е осветен от старозагорският митрополит Павел. Трети манастир, построен малко преди присъединяването на тези земи към българската държава, е открит наблизко до тях. Основите на четвърти манастир все още могат да се видят в центъра на с. Змейово. В подножието на върха Аязмо през 1989 г. са открити останките на голям дворец с обширен двор и представителна църква в двора. Предполага се, че в този дворец е живял епископът на Боруйската епархия в периода от VI до XII-ти в.

2. На самия връх на Старозагорското Аязмо е имало мощен извор на лековита вода и, както сочат много данни, голям манастир-лавра, построен на мястото на езически светилища. Съгласно тези данни, около лаврата е имало седем-осем по-малки манастири скитове. Вероятно откритите напоследък четири манастира в района на Аязмото са част от точно тези манастири-скитове, чието присъствие подкрепя съществуването на лаврата. Лаврата е носела името на Св. Теодор Тирон и по-късно свещеният връх е бил наречен на същото име - Аязмото на Теодор Тирон. От епохата на осmano-турското владичество и до скоро, жителите на Стара Загора ежегодно са чествали на Тодоровден деня на Св. Теодор Тирон, патрона на лаврата и покровител на града като главен празник на града [14].

3. Горните данни показват, че в района северно от Стара Загора действително е имало мощно църковно средище, във връзка с което може да възникне и да се разпространи легендата за Св. Михаил-Воин. Вероятно това е известната в ранното българско Средновековие Малка Света гора. Това се подчертава и от местната топонимика. Един от местните върхове се нарича Патрахила (634 м.) (от патрахил – връхна дреха на свещеник), друг връх - Купеларица (627 м.) (от купел – съд за кръщаване на деца) [13]. Една седловина на север от Боров дол се нарича Столица,

което означава “черковно кресло, трон, владишки престол”. До м. Папачова (т.е. Попова) нива е м. Латинските гробища, чието название вероятно посочва, че цар Калоян е екзекутирал тук латински пленници.

Фиг. 2. Карта на местността северно от Аязмото, Стара Загора. Това е най-

важната част на Змейовския проход, където са разположени древни крепости и манас-тири и предполагаемата крепост Потука.

Наличието на мощен и значим религиозен център на север от Боруй се доказва и от откритите в същия район на Старозагорското Аязмо пет каменни релефа, известни по света като Старозагорските каменни релефи. Те се датират към IX – X в. и по качество на изработка са едни от най-важните и широко известни в Европа исторически

паметници от тази епоха. За наличието на интензивен духовен живот в Змейовския проход още в първите векове на българската държава говори и фактът, че в близкото казанлъшко село Енина е намерен един от малкото на брой, най-древни паметници на старобългарски език, Енинският апостол, писан на кирилица в XI-ти век [17].

4. На четвърто място, това са останките в този район на две големи раннобългарски крепости. Началото им е от римско време и те са стратегически разположени на върховете Българско кале и Чичек баир. В подножието на м. Българско кале минава древния стратегически път от Боруи на север през прохода (м. Римския друм).

Съгласно данни на историци от старозагорския регионален музей, през епохата на византийското владичество в района на Боруи е имало родово имение на византийските императори от династията Комнини. Някои от тези императори са резидирали продължително време тук, използвайки Боруи като своя втора столица. От тук те са организирали походи срещу северните нашественици – печенези и кумани. Голяма битка между печенези и византийци се е състояла близо до Боруи, вероятно в защита на това имение. Най-вероятно, имението на Комнините е съдържало укрепен център - крепост, тясно свързан с религиозния център северно от Боруи. Намиращите се в този район мощи на Св. Михаил-Воин биха били почитани и от византийските царедворци и от местното българско население, понеже светеца е едновременно и българин родом и византийски стратег.

Фактът, че византийският император Андроник II е обявил като сборно място на войските градчето или крепостта Потука (Българско кале ?), а не близкия Боруи не бива да ни очудва. По това време и доста по-късно Боруи е почти разрушено и незаселено селище. Даже през 1393 г., османските войски на Лала Шахин с труд превземат и напълно разрушават крепостта Българско кале, но не водят битка за Боруи, защото такъв град по това време просто е нямало.

Важна податка за това изследване дава названието Потука. То може да дойде от старобългарската дума „потък” - „битка, сблъсък, двубой” [16], заета със същото значение в румънски като *potkă*. Сведението от византийските източници, че „Потука е градче, разрушено, както изглежда, от някаква война” напълно отговаря на предложената семантика. Както показва името, Потука е била крепост, около която се водят битки. Това е напълно възможно, защото крепостта Българско кале, т.е. Потука, е разположена на стратегическия път от римско време през Змейовския проход. Възможно е окончанието „-а” в Потука да е определителен член, защото Ст. Младенов забелязва много примери на членувани думи още в 11 век в Супрасилския сборник: *мъжътъ, местото, пещерата, влагата, работъ* [17].

Друга подкрепа на предложената локализация на Потука е пред-османското название на близкото село Змейово, Змеюве, регистрирано във втория препис на История словено-болгарская, направен от светогорския монах Харитон през 1832 г. Названието може да е създадено от местното население на основата на спомена за змея, убит от техния именит съгражданин.

Представената по-горе хипотеза за родното място на свети Михаил Воин и местоположението на неговите мощи дава обяснение и на много известната в района на Стара Загора легенда за погребението на цар Борис-Михаил в Боровдолския манастир. На основа на тази легенда, известният старозагорски митрополит Методи Кусев предположи, че названието Боров дол идва от имената Боро, Борил, които са форми на името Борис. Също на основа на тази легенда, през 1911 г. едно съседно село е наречено Борилово. Твърде е възможно, съгласно легендата, в този манастир наистина да е погребан много почитан български светец на име Михаил. Само че това не е българският цар – покръстител Михаил - Борис, а свети Михаил Воин от Потука. Споменът за двете славни личности в българската история е избледнял с течение на времето и те са били заменени поради това, че са имали едно и също име - Михаил и, вероятно, са били съвременници.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Стара българска литература, т. IV, С., 1986, с. 219-220), превод на Кл. Иванова по публикувания от Йордан Иванов препис от XIV в.
2. Службата е известна по три преписа - от Драгановия миней, Ленинградския миней и Синайския миней. Текстът на Синайския миней е обнародван от Кл. Иванова (Изв. на Института за бълг. език, кн. XXIII, С., 1973, с. 229-236). Ст. Кожухаров пръв прави превод на Службата по преписа от Драгановия миней (Българската литература през XIII век, С., 1987, с. 94 – 97).
3. Последното издание на Словото (Стара българска литература, т. II, С., 1982, с. 164 - 171) е от Л. Грашева по превод на В. Сл. Киселков. Други коментарии и бележки по темата за Михаил Воин са направени в две студии на Кл. Иванова: Неизвестни служби на Иван Рилски и Михаил Воин. // Изв. на Института за бълг. език, кн. XXII, С., 1973, с. 211 - 236; Литературни наблюдения върху две похвални слова на Евтимий Търновски. // Старобългарска литература, кн. 14, С., 1983, с. 10 - 36.
4. Жития на светиите, Синодално издателство, 1991 година.
5. † Траянополският епископ Иларион, Пространен православен месецослов, изд. Тавор.
6. **Аникин, В.** Русский богатырский эпос. М., 1964, с. 40 - 48
7. **Дилийски, Д. Л.** Средновековният град Потука и източниците към св. Михаир Воин. Сб. Казанлък в миналото и днес, книга VI, Пловдив, 2001, стр. 86-96.
8. **ГИБИ**, X, с. 225. Император Андроник III решил да изостави обсадата на Пловдив и да се отправи срещу Михаил Шишман .
9. **Калоянов, А.** Михаил Воин от Потука – българският двойник на великомъченик Георги. // Проглас. 1998, № 2, с. 8.
10. **Ангелов Д., Чолпанов Б.** Българска военна история. От втората четвърт на X до втората половина на XV в., С., 1989, с. 133 - 134.
11. **Чангова, Й.** Средновековното селище над тракийския град Севтополис XI-XIV век. С. БАН, 1972, с. 140-142
12. **Янков, Димитър.** Местонахождението на средновековните градове Крън и Потука , "Казанлък в миналото и днес ". Стара Загора, 1999 г., том 5, стр. 51- 60.
13. **Чорчопов, Георги.** Сърнена гора. Пътеводител. Стара Загора, изд. Кота, 2006 г.
14. **Тошев, А.** Ранни спомени. С., 1935, с. 43 “След сирната неделя баба Марта ни носеше една голяма радост – празнуването на Тодоровден. Тоя ден мало и голямо, едни пеша, други с талиги или яхнали магарета и коне през Бадемлика, поемаха пътя за Аязмото – тогава сух, каменист баир, свърталище на змии и гущери. Това не пречеше Аязмото да се смята за свещено място. Тук, в присъствието на поповете, които четяха надлежните молитви, с искрена вяра идваха болни и здрави да се помолят, да сръбнат от светата вода, която капка по капка се прецеждаше от скалите и да се проврат между последните, наречени глухото Аязмо. Неуспелите да се проврат се смятаха за грешни...”
15. **Мирчев, К.** Старобългарски език. Фабер, 2000, София, с. 19
16. **Цонев, Б.** История на българския език. Том - 2. София. 1984 г. (фототипно биздание), стр. 25.
17. **Младенов, Ст.** История на българския език. С. 1979 г., стр. 239-240 (превод от немското издание на тази книга – 1929 г.)